

آشنایی با فقه اخلاق

درآمدی بر دانش اخلاق اجتهادی و استنباطی

www.ketab.ir

محمد عالم زاده نوری

انتشارات خُلُق

وابسته به مؤسسه فرهنگی دارالهدی

۱۴۰۰

www.ketab.ir

- سرشناسه : عالم‌زاده نوری، محمد، ۱۳۳۹-
عنوان و نام پدیدآور : آشنایی با فقه اخلاق: درآمدی بر دانش اخلاق اجتهادی
و استنباطی / محمد عالم‌زاده نوری.
مشخصات نشر : قم: انتشارات خُلُق وابسته به مؤسسه فرهنگی دارالهدی،
۱۴۰۰.
نوبت چاپ : اول: ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری : ۴۳۲ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۶۸۱۶-۳۳-۳
وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
موضوع : اخلاق اسلامی
موضوع : Islamic ethics
رده‌بندی کنگره : BP۲۴۷/۸
رده‌بندی دیویی : ۲۹۷/۶۱
شماره کتاب‌شناسی ملی : ۷۶۷۱۳۵۳
اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی : فیبا

آشنایی با فقه اخلاق
درآمدی بر دانش اخلاق اجتهادی و استنباطی
نویسنده: محمّد عالم زاده نوری
(عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی)

ناشر: انتشارات خُلُق

شابک: ۳-۳۳-۶۸۱۶-۶۰۰-۹۷۸

صفحه آرا: محمّد علی سلامت

تولّد چاپ: اوّل، ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

همه‌ی حقوق برای ناشر محفوظ است

شماره مسلسل انتشار: ۷۲

شماره مسلسل چاپ اوّل: ۵۰

آدرس: قم، خیابان شهدا (صفائیه)، پلاک ۷۰۰
تلفن: ۰۹۱۲ ۳۵۱۳۸۷۲ ** ۰۲۵-۳۷۷۳۷۴۲۹

انتشارات خُلُق

وابسته به مؤسسه فرهنگی دارالهدی

۱۴۰۰

فهرست

- پیش‌گفتار ۱۳
- اهمیت و ضرورت اخلاق و پژوهش‌های اخلاقی ۱۳
- تقدیر و تشکر ۱۷
- مقدمه

علم دینی آن گونه که باید

- ویژگیهای علم دینی ۲۱
۱. عقلانیت ۲۲
۲. کارآمدی ۲۴
۳. استناد یا حجیت ۲۴
- علم اخلاق ۲۶
- بایسته‌های بهسازی دانش اخلاق نقلی ۳۳
- روشنمندی علوم در استفاده از منابع ۳۵
- فقه اخلاق ۳۸
- فلسفه‌ی علم فقه اخلاق ۳۹

طرح مسأله و رونمایی از پرسش ۴۴

فصل اول

چیستی، تعریف و حقیقت فقه اخلاق

۱. فقه ۸۳
۲. اخلاق ۸۶
۳. فقه الاخلاق ۹۱
- مشکل اشتراک لفظی ۹۶
- دیدگاه شهید سید محمد صدر ۹۹
- فقه اخلاق و عناوین هم‌جوار ۱۰۲
۱. اخلاق یزوهی اسلامی ۱۰۲
۲. اخلاق نقلی ۱۰۵

فصل دوم

اهمیت، ضرورت و اهداف فقه اخلاق

۱. عدم کفایت عقل بشری و ضرورت ارشاد آسمانی ۱۱۴
۲. رفع اختلاف ۱۱۶
۳. مغتنم بودن اطلاع از رهاورد بعثت ۱۱۹
۴. دستیابی به تصویر جامع از معارف اخلاقی ۱۲۱
۵. حل مسائل کاربردی ۱۲۳
- عوامل کم‌توجهی به این علم ۱۲۴

فصل سوم

نظام مسائل، قلمرو و گستره‌ی فقه اخلاق

- فهرست مفاهیم اخلاقی ۱۳۶
- مفاهیم غایی ۱۴۱

۱۴۱.....	مفاهیم معمولی
۱۴۸.....	مفاهیم موضوعی
۱۵۹.....	ساختار درونی؛ سامان‌دهی و انتظام عناوین
۱۷۳.....	توسعه‌ی قلمرو علم اخلاق در عصر امام خمینی علیه السلام
۱۸۸.....	روابط بیرونی

فصل چهارم

جایگاه فقه اخلاق و نسبت آن با سایر علوم

۲۰۴.....	الف) اخلاق و تربیت اخلاقی
۲۱۲.....	فقه تربیت اخلاقی (فقه تزکیه، فقه تهذیب، فقه تخلُّق)
۲۱۳.....	ب) اخلاق و انسان‌شناسی
۲۱۶.....	فقه النفس، فقه الانسان
۲۱۸.....	ج) اخلاق و تربیت معنوی
۲۲۴.....	فقه تربیت معنوی
۲۲۴.....	د) اخلاق و عرفان
۲۲۷.....	فقه معارف
۲۲۸.....	فقه سلوک
۲۳۰.....	ه) اخلاق و فقه
۲۵۳.....	فراتر از حلال
۲۵۸.....	عناوین حاکم
۲۶۹.....	فقه احکام موضوعات اخلاقی
۲۷۴.....	ز) اخلاق و آداب
۲۷۶.....	فقه آداب

فصل پنجم

مبانی و پیش‌فرض‌های فقه اخلاق

- ۲۸۲ مبانی عام علم اخلاق
- ۲۸۲ الف) مبانی انسان‌شناختی
- ۲۸۲ ب) مبانی ارزش‌شناختی
- ۲۸۵ مبانی خاص فقه اخلاق

فصل ششم

منابع فقه اخلاق

- ۲۹۰ منابع اصلی
- ۲۹۰ الف) قرآن کریم و آیات اخلاق
- ۲۹۵ ب) روایات اخلاقی
- ۳۰۰ ج) سیره‌ی معصومان
- ۳۰۲ د) عقل
- ۳۰۳ حجیت عقل
- ۳۰۳ معرفت‌های اخلاقی عقلی
- ۳۰۶ منبعیت عقل در فقه اخلاق
- ۳۰۸ رابطه‌ی عقل و نقل
- ۳۱۰ ه) شهود
- ۳۱۲ حجیت شهود
- ۳۱۵ ملاک اعتبار شهود
- ۳۱۶ شخصی بودن شهود
- ۳۱۷ منبعیت شهود در فقه اخلاق

پیش‌گفتار

اهمیت و ضرورت اخلاق و پژوهش‌های اخلاقی

«اخلاق» به عنوان دانشی که با هدف نهایی آفرینش انسان و سعادت و شقاوت او ارتباط مستقیم دارد، در منظومه‌ی علوم و معارف بشری جایگاه ویژه‌ای دارد. با نگاهی گذرا به آموزه‌های قرآن کریم و روایات، می‌توان به‌خوبی دریافت که این اهمیت و جایگاه در جغرافیای علوم و معارف دینی، چندین برابر است؛ در قرآن کریم، تزکیه و تحقق بخشیدن به ارزش‌های اخلاقی، از وظایف پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و بلکه هدف اصلی بعثت آن حضرت به شمار آمده است:

﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾.^(۱)

او کسی است که در میان آن جماعت درس ناخوانده، فرستاده‌ای از

[جنس] خودشان برانگیخت؛ تا آیاتش را بر آنان بخواند، و از

آلودگی‌ها پاکشان کند، و کتاب و حکمت را به آنان بیاموزد.

از مهم‌ترین خطرهایی که همه‌ی اقشار جامعه و حتی اصل نظام اسلامی را به صورت جدی تهدید می‌کند، از يك سو، فاصله گرفتن از اخلاق و معنویت و روی آوردن به مظاهر مادی، و از سوی دیگر، ناآگاهی از ارزش‌های انسانی و الهی یا تحلیل‌های سطحی، تك بُعدی و به دور از واقع در باب موضوعات و مفاهیم اخلاقی است.

دانش اخلاق اسلامی به تبیین مبادی و تحلیل عالمانه گزاره‌های این علم و به طور کلی فراهم آوردن زیرساخت‌های نظری آن می‌پردازد و این مشکل دوم را حل می‌کند البته به خوبی می‌دانیم که پرداختن به مباحث علمی در حوزه اخلاق، و تبیین و تحلیل دقیق و کارشناسانه‌ی موضوعات اخلاقی، نه شرط کافی، بلکه فقط شرط لازم در این زمینه و نخستین گام برای پیمودن مسیر طولانی اخلاق و معنویت است.

به لطف خدا و به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی در سال‌های اخیر در مجامع علمی حوزوی و دانشگاهی، اقبال نسبی به دانش «اخلاق و معنویت» پدید آمده و شاهد تأسیس برخی نهادهای آموزشی و پژوهشی برای پی‌گیری مباحث علمی در این حوزه‌ی پُر خیر و برکت هستیم. خدای متعال را به سبب این نعمت بزرگ، سپاس فراوان می‌گوییم و از درگاهش افزونی آن را می‌طلبیم. امید است در این عرصه، الطاف خداوند متعال و اولیایش و به‌ویژه عنایات خاصه‌ی حضرت بقیة الله الاعظم - ارواحنا له الفداء - بیش از پیش شامل حال شود و با پیوندِ درایتِ دست‌اندرکاران امر از يك سو، و همتِ پژوهشگران و

دانش پژوهان این عرصه از سوی دیگر، آبی زلال به پای این نهال نوپا جاری گردد و روزبه روز آن را تنومندتر سازد، تا همگان بتوانند از ثمرات شیرین آن بهره‌مند شوند.

از شاخه‌های مهم علم اخلاق که در سال‌های اخیر اندکی رشد و بالندگی داشته است، شاخه فقه الاخلاق است که کتاب حاضر، یعنی *آشنایی با فقه اخلاق؛ درآمدی بر دانش اخلاق اجتهادی و استنباطی* به معرفی آن می‌پردازد.

امید است نگارش و تدوین این اثر برای پژوهشگران اخلاق اسلامی و مشتاقان معارف اخلاقی قرآن و عترت گامی مبارک باشد و مفید واقع گردد.

سخن را با ذکر چند نکته کوتاه، به پایان می‌بریم:

۱. آیات قرآن و روایات اهل بیت علیهم‌السلام از نظر اشمال بر مباحث اخلاقی و معنوی، بسیار غنی هستند و از این منظر، منابع اسلامی غنی‌ترین گنجینه معارف است که در اختیار بشر می‌باشد.
۲. استخراج دیدگاه دین از این منبع غنی اسلامی، بی‌شک نیازمند یک فعالیت روشمند علمی و نگاهی فقیهانه است؛
۳. در تراث علمی دانشمندان دینی، آثار بسیار ارزشمند و فاخری در موضوعات گوناگون به چشم می‌خورد؛ اما متأسفانه سهم اخلاق در میان این آثار علمی ناکافی است؛ به گونه‌ای که به هیچ وجه پاسخگوی نیازها نیست؛